

A középkor vetületei

A 18–19. századi
középkor-értelmezések filozófiai,
tudományos és művészeti aspektusai

Szerkesztette
GURKA DEZSŐ

Gondolat Kiadó
Budapest, 2011

FÓRIZS GERGELY

Zriny és Zrínyi

*Szemere Pál fordítása Theodor Körner
Zrinyjéből az Élet és Literatúrában*

Az 1826-ban indult *Élet és Literatúra*t a sajtótörténet és az irodalomtörténet-írás az első magyar par excellence kritikai folyóiratként tartja számon,¹ melyet ezen elsőségen túl az tesz figyelemre méltóvá, hogy Kölcsey Ferenc itt publikálta több nagy, elméleti igényű munkáját is. Ennek megfelelően vizsgálták a periodikum kritika- és eszmélet-történeti jelentőségét,² illetve a Kölcsey-életmű kapcsán betöltött szerepét,³ azonban csupán az utóbbi időszakban merült fel annak lehetősége, hogy figyelemre érdemes lehet saját belső kontextusa jogán is, vagyis önálló kompozitumként is érdekes.⁴ Hosszú időn át domináns volt

---

¹ „Első esztétikai és kritikai folyóiratunk”. Lásd Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. MŰOSZ Bálint György Újságíró-iskola, h. n., 1995, 57. o. „Szemerének először sikerült kizárólag esztétikai-irodalomkritikai jellegű és tartalmú folyóiratot megalkotnia”. Vö. Fenyő István: *Az irodalom respublicájáért. Irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése 1817–1830*. Akadémiai, Budapest, 1976, 299. o.

² Uo. 299–302. o.

³ Vö. Szauder József: *Kölcsey Ferenc*. Művelt Nép, Budapest, 1955, 115–117. o. Taxner-Tóth Ernő: *Kölcsey és a magyar világ*. Akadémiai, Budapest, 1992, 177–195. o.

⁴ A folyóirat kompozíciójáról és szerkesztési elveiről vö. Zákány Tóth Péter: Elkülönülő irodalmunk kezdetei. 1826: Megjelenik az *Élet és Literatúra*, in Szegegy-Maszák Mihály – Veres András (szerk.): *A magyar irodalom története II., 1800-tól 1919-ig*. Gondolat, Budapest, 2007, 153–168. o.; Mester Béla: Szemere Pál *Élet és Literatúrája*, in Gurka Dezső (szerk.): *A romantika terei. Az irodalom, a művészetek*

ugyanis egy olyan értelmezői hagyomány, amely a folyóirat szerkesztői koncepcióját pusztá kuriózumként, értelmezhetetlen vagy arra nem méltó különtség megnyilvánulásaként tartotta számon.⁵ Jelen keretek között nem vállalkozhatok az egész folyóiratkötet elemzésére, ezért a kiadványban – véleményem szerint – centrális szerepű, Theodor Körner művéből készített drámafordítás és a hozzá közvetlenül kapcsolódó két másik közlemény összefüggéseit fogom áttekinteni.

Kiindulópontul az *Élet és Literaturá* előfizetői felhívását választom, mely egyértelműen a Zrínyi-színművet emeli ki az új kiadvány legfontosabb darabjaként:

*ZRÍNYI, melyet a' köz tiszteletben álló Asszonyi Egyesület Pest Városának játékszínén a' közönség' nagy részvételével előadott, minekutána már több ízben nyomtatásra kérettetett, végre sajtó alá került; 's Beregszászi Pál, Kis János, Horvát István, Berzsényi Dániel, Döbrentei Gábor, Szentmiklósy Aloiz 's több jeles Íróinknak aesthetikai és philológiai kritikájikkal egybekapcsolva, ÉLET ÉS LITERATÚRA cím alatt, a' közelebbi Octoberben bizonyosan megjelen.*⁶

A Szemere és Kölcsey által aláírt felhívást szó szerint véve a meghirdetett kötet nem más, mint a Zrínyi szövegének egyfajta kritikai kiadása, olyan gyűjtemény, melyben a dráma több más, esztétikai és

---

és a tudományok intézményei a romantika korában. Gondolat, Budapest, 2009, 43–54. o.; Főrizs Gergely: Kontextusok az Élet és Literaturá szerkesztői önértelmezéseihez, in Csörsz Rumen István – Hegedüs Béla – Vaderna Gábor – Ambrus Judit – Bárány Tibor (szerk.): *Margonauták. Írások Margócsy István 60. születésnapjára.* Budapest, rec.iti, 2009, 88–103. o.

⁵ Erről az értelmezői hagyományról lásd: Gulyás Judit: „...úgy kívánhat helyt Muzarionban mint a' Breughel ördögös és boszorkányos bohózkodásai”. A Muzarion, Élet és Literaturá mese-közlései és korabeli fogadtatásuk (1829–1833), in Ekler Andrea – Mikos Éva – Vargyas Gábor (szerk.): *Teremtés: Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére.* L'Harmattan, Budapest, 2006, 523 o., 106. lj.

⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára [a továbbiakban RL], Szemeretár, IX. köt., V.

filológiai aspektusokból rá reflektáló szöveggel együtt jelenik meg. Kérdés persze, hogy milyen mértékben lehet releváns egy figyelem-fölkeltés céljából írt reklámanyag a tulajdonképpeni portéka – ez esetben egy folyóirat – mineműségének megítélésekor. Annyi bizonyos, hogy a periodika igen magas, ezer darabos példányszámban kijött első kötetét kísérő előfizetői érdeklődés a szerkesztőkhöz beérkezett visszajelzések szerint jórészt a benne megjelent drámafordításnak volt köszönhető.⁷ A folyóirat megalapozója tehát – anyagi oldalról mindenképpen – egy jól ismert színpadi mű megjelentetése, ezért röviden ki kell térnem az ide vezető színháztörténeti előzményekre.

Theodor Körner szászországi születésű német író 1812-ben Bécsben írt és még abban az évben ugyanott bemutatott *Zriny* című színművét Szemere Pál 1818-ban fordította magyarra a Pesti Jótékony Nőegylet – s közvetve egykori esztétikaprofesszora, az egylet titkára, Schedius Lajos – felkérésére.⁸ A lefordított darabot az egylet tagjai és arisztokrata pártolói ugyanezen év december 22-én vitték színre műkedvelő, jótékony célú előadás keretében a pesti német színházban.⁹

⁷ A leendő olvasók ebbéli felfogását az előfizetések gyűjtői tolmácsolták a szerkesztőknek. Lásd Guzmics Izidor Szemere Pálnak, 1826. aug. 14., RL, Szemere-tár, IX, 11a. és Pápay Sámuel Szemere Pálnak és Kölcsey Ferencnek, 1826. aug. 20. Lásd Kölcsey Ferenc: *Levelezés*, II, 1820–1831. s. a. r. Szabó G. Zoltán, Universitas, Budapest, 2007, 137. o. Az előfizetők reagálását hasonlóan értékeli T. Erdélyi Ilona: *A magyar romantika forrásvidékéről. Theodor Körner és Zrinyi drámája kisugárzása*, in Nagy Imre – Merényi Annamária (szerk.): *„Mit jelent a szuttogásod?” Romantika: eszmék, világkép, poétika. Tanulmányok*. Pro Pannonia, h. n., 2002, 172. o.

⁸ Vö. Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1818. júl. 13. *Kazinczy Ferenc levelezése* XVI. Közzéteszi Váczy János, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906, 112–113. o. A levélben utalás történik Schediusra mint a fordítás egyik kezdeményezőjére. Schedius a darab első előadásában is részt vett, ő játszotta Szolimán török császár zsidó orvosát, Lévit. Lásd [Gyulai Pál] *Előszó*, in Theodor Körner: *Zrinyi: Szomorujáték öt felvonásban*. fordította Szemere Pál; Kölcsey Ferenc: Körner Zrínyijéről bírálat. Franklin-Társulat, Budapest, 1879, 3. o.

⁹ Beszámoló az előadásról: *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur und Mode*, 1819/I, 39. o.

A nagy sikerű előadást¹⁰ a következő év elején még kétszer megismételték, majd a színmű átkerült a fehérvári színjátszó társulat repertoárjába, s hamarosan országosan is tetszést aratott. A Körner-dráma iránti érdeklődést jelzi, hogy Szemerén kívül még két magyar fordítója akadt: Láng Ádám János¹¹ és Petrichevich Horváth Dániel. Az utóbbi prózai fordítása már 1819-ben nyomtatásban is megjelent, s e változat színre vitelével nyílt meg a kolozsvári színház 1821-ben. A műnek a korban tulajdonított jelentőségét mutatja, hogy – Szemere átültetésében – a Pesti Magyar Színház esetleges nyitódarabjaként is szóba került 1837-ben.¹² Szemerének az eredetihez formailag hübb, jambusos fordítását Trattner János Tamás már 1818-ban, még a bemutató előadás előtt ki akarta adni, erre azonban Szemere késlekedése miatt nem került sor.¹³ Az idézett előfizetői felhívás utal rá, hogy „több ízben nyomtatásra kérték” a drámát, de annak publikálását Szemere legkésőbb 1823-tól már a Kölcseyvel közösen tervezett folyóiratban képzelte el, és sokat foglalkozott a nyomtatott változat számára végrehajtandó változtatásokkal.¹⁴

A folyóirat első recenziói közül több is – a szerkesztők szándékait visszaigazolván – kiemelt jelentőséget tulajdonít a drámafordításnak. A munka nyelvezetének „aesthetikai classzicitását” dicséri a *Tudományos Gyűjtemény*ben Toldy Ferenc, hasonlóan a németül kiadott Iris recensenséhez, aki a magyar nyelv gazdagságának bizonyítására szó

¹⁰ Vö. Balogh Piroska: *Ars scientiae. Közelítések Schedius Lajos János tudományos pályájának dokumentumaihoz*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007, 227. o.

¹¹ A színész Láng Ádám János 1833-as fordítása elkallódott. Erről és a Pesten 1835-ben megjelent francia fordításról lásd Karenovics József: *Zrinyi Miklós a szigetvári hős költészetünkben*. Lampel R., Budapest, 1905, 73–74. o.

¹² Kerényi Ferenc: Hagyomány és újítás az 1810-es évek magyar drámairodalmában, in Kulin Ferenc – Margócsy István (szerk.): *Klasszika és romantika között*. Szépirodalmi, Budapest, 1990, 99. o.

¹³ Vö. Waldapfel József, *Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből: 1780–1830*. MTA, Budapest, 1935, 259. o.

¹⁴ Vö. Szemere Pál Kölcsey Ferenchez, 1823. márc. 26., 1823. ápr. 26. és 1824. nov. 30. Lásd Kölcsey Ferenc: *Levelezés*, II, 1820–1831, 44, 59 és 115–116. o.

szerinti hűséggel visszafordítja Zrínyi egyik monológját magyarból németre.¹⁵ A bírálatok közül szempontomból legérdekesebb a Christoph Rösler által kiadott *Gemeinnützige Blätter* írása, mely az *Élet és Literatura* 1826-os kötetét olyan gyűrűhöz hasonlítja, melyben a „pompás tragédia” adja az ékkövet, ez a drágakő azonban nem önmagában áll, hanem két másik egészsíti ki: a két szomszédos közlemény, melyek „osztznak vele értékben és ragyogásban”. A két szóban forgó tanulmány Kölcsey Ferenc Cselkövi álnéven közreadott és utóbb *Nemzeti hagyományok* és *Körner Zrínyijéről* címen ismertté lett értekezései. A recensens a folyóirat irányát a dráma és az azt követő drámbírálat kettőseben látja kifejeződni, s egy újabb, ám teljesen végig nem vitt, némileg talányos hasonlattal a Cselkövi-tanulmányok szoros összetartozására utal, amikor egy Janus-fej két felét pillantja meg bennük, melyek közül a „jobbra forduló fiatal arc eredménnyel kecsegtető jövőt jósol”.¹⁶

Érdemes megvizsgálni, hogy a három közleménynek a bírálatban metaforikusan érzékeltetett azonosneműsége jelent-e tartalmi kapcsolódást is közöttük. A folyóirat drámaszöveget követő *Harmadik Része* esetében egyértelműen igen, hiszen azt csaknem teljesen a darabról írt recenzió tölti ki. De a *Zrínyi* előtt álló szöveget szintén lehetséges a színdarabra vonatkoztatni. Az *Első Rész* VII. pontjaként beiktatott, utóbb pedig *Nemzeti hagyományok* címen kanonikussá vált tanulmányból számunkra most a gondolatmenet lezárása érdekes, az, hogy a nemzeti hagyományok nyomozásának és élővé tételük lehetőségének szentelt eszmefuttatás az utolsó bekezdésekben éppen a nemzeti játékszín fejlesztésének szükségességéhez jut el. Kölcsey szerint az ideáltipikus költőnek „a’ nemzetiséggel jóltevő öszveérés-

¹⁵ A recenziókat az *Élet és Literatura* [*ÉLit*] 1827-es kötetében közlik újra, lásd: *Iris*. Nro 123., *ÉLit* 1827, 5–6. és *Tudományos Gyűjtemény*, 1826, X. k., *ÉLit* 1827, 20.

¹⁶ *Gemeinnützige Blätter*. Zur Vereinigten Ofner und Pesther Zeitung, 1826. Sept. 21., LXXVI., 601–602. o., szerk. Christoph Rösler; *ÉLit* 1827, 3–4. *Gemeinnützige Blätter*. Zur Vereinigten Ofner und Pesther Zeitung, 1826. Sept. 21., LXXVI., 601–602., szerk. Christoph Rösler; *ÉLit* 1827, 3–4. o.

be” kell magát hoznia, s a nemzet szívéhez a „legegyenesb ösvény” a műnemek közül a „játékszíni költésben” nyílik meg. A tanulmány szempontunkból lényeges zárómondatai az alábbiak:

Az epos és lyra mind ketten életet hagynak szemeink előtt lebegni, de ezen élet a' poetával együtt tűnik fel 's bizonyos távolságban, bizonyos emelkedésben áll felettünk: a' dramából ki kell a' poetának tűnnie, mellettünk és körülöttünk ömledéz a' megneemesített élet, 's csalatásunk a' való színét kapván meg kikelni látszunk önnmagunkból 's észrevétlenül a' költő világába vegyülünk. Boldog költő, ki bennünket illy kellemes csalódásba rengethet által, 's kinek világából hideg érdeklések, kellemetlen összeütközés, vagy idegenbe tévedezés vissza nem taszítják képzetünket! Az ő műveiben alkotná össze magát azon való költői tartomány, mellyben a' magosított nemzetiség tulajdon hazáját fellelné; az ő műveiben ölekeznek a' hősi szép kor a' jelenvalóval, emberiség' érzelme a' hazafisággal; mi pedig emlékezet és részvétel által vissza visszakapatván megőriztetnének azon veszedelemtől, hogy a' szüntelen előre és messzebb távozás alatt eredeti színeinket lassanként elveszessük, 's kebelünk többé felmelegedni ne tudhasson. De mikor fogna illy költő származhatni, 's mikor fognának az illy költő előtt az igazságos nemzet' karjai, 's egy czélerányos nemzeti játékszín megnyilni?!¹⁷

Vajon kapcsolatba hozható-e a nemzetiséggel egybefonódott drámaíró és színmű itt megfogalmazott igénye a folyóiratban közvetlenül erre következő Körner-fordítással? Sarkosabban fogalmazva: lehet-e valamiképpen mintadarabja a Zrínyi-dráma a nemzeti játékszín eszményének, valamiféle válasz a Kölcsy-tanulmány végén feltett kérdésekre? Első pillantásra maga a felvetés is inadekvátnak tűnik, hiszen nem nemzeti költő alkotásáról, hanem egy németből fordított drámáról van szó, melyet ráadásul éppen elidegenítő hatása

¹⁷ *Élet és Literatura*, 1826, Első, második, harmadik, negyedik rész, Pest, Petrózai Trattner Mátyás, [ÉLit 1826], 58–59. o.

miatt kárhoztat a *Harmadik Részben* közreadott recenzió: „A Körner’ Zrínyije [...] német Zrínyi, ’s mivel az az Austriai [sic!] verselő Katona sem a’ mostani, sem annyival inkább a’ régi magyar világot nem ismerte, nem is tehette által a’ Szigetvári hőst a’ maga valóságos alakjában a’ játékszínre.”¹⁸

Ezen a ponton azonban szükséges tisztáznunk, hogy voltaképpen miről is van szó: nem lehet ugyanis egyenlőségjelet tenni Körner *Zrínyije* és az *Élet és Literaturában* megjelent drámafordítás közé, s éppen ezért részben félrevezető a Kölcsey-filológia azon hagyománya, mely szerint a Cselkövi-tanulmány *Körner Zrínyijéről* címmel szerepel a különféle kiadásokban. Kölcsey értekezése ugyan nagyrészt valóban a német drámaszöveget bírálja, de értékelő kijelentéseket tesz a Szemere-féle fordításról is, s ezen ítéletek a színi hatás tekintetében éppen ellenkező előjelűek, mint a körneri eredetiről mondtak. A levelek sorozatából álló tanulmány beszélőjét a magyar nyelvű *Zrínyi*-előadás „szokatlan melegséggel hatotta meg”, amit így indokol megszólított barátjának: „midőn a’ játékszínen megjelentem, ’s a’ mi halhatatlan Bajnokunkat magyar nézők előtt magyarul hallám szólani, hajlandó levék a’ kritikust levetkezni, és a’ poeta’ hibáit nemzetem’ dicsőségével fedni be. [...] a’ patriotismus’ gerjedésbe jött érzelmei a’ kritikát, ha bár csak pillantatokra is, megszelídítik”.¹⁹ Fontos mozzanat, hogy a recensens szerint a nézőre tett, a német eredetnél kedvezőbb hatás nem egyedül a darab nyelvi közegváltásában rejlik, hanem ahhoz a művön végrehajtott fordítói átdolgozások is hozzájárultak: „fogod e hinni, hogy a’ magyar Zrínyi művészi tekintetben is felülhaladá német originálját? [...] nem kitoldás vagy változtatás által pedig, hanem csupán elhagyás által”.²⁰ Kölcsey itt felsorolja Szemere három helyénvalónak tartott szöveghúzását. A török és a császári sereg előszámlálásának elhagyásához további kommentárt

¹⁸ *ÉLit* 1826, 168. o.

¹⁹ *ÉLit* 1826, 168. o.

²⁰ *ÉLit* 1826, 169. o.

nem fűz, de vélhetően azért helyesli, mert ezek az úgymond „Homerusi katalógusok” eposzi jellegzetességként a nézőre eltávolító, elidegenítő hatást tesznek, márpedig Kölcseynek a drámai műnimmel szemben korábban megfogalmazott kíváncsi arra, hogy az ellenkezője. Hasonló okból hagyja jóvá a recenzens annak a jelenetnek a törlését, melyben az egyik magyar tiszt, Juranics megöli szerelmét, Zrínyi leányát, hogy ne jusson a törökök kezére. Indoklása szerint e „véresen-caricaturás scéna” felriasztotta volna „patriótai álmódosáisaiból”. Ez utóbbi ítélet mutatja, hogy a recenzensnél az esztétikai szempont nem válik el élesen a nemzetitől: az „ultrasentimentalismus” megnyilvánulását szerinte azért kell kiiktatni a műből, hogy megmaradjon a „csalódás”, s ne álljon a „Szigeti Bajnok helyett Körner” a néző előtt.²¹ E változtatások tehát a folyóirat kontextusában hozzájárulnak ahhoz, hogy Szemere drámaszövege eleget tegyen annak az elvárásnak, amelyet a Zrínyit megelőző tanulmány támasztott a nemzeti drámával szemben: a színműből „ki kell a’ poetának tünnie” (azaz el kell tünnie, nem lehet közvetlenül jelen), hogy a nézők „észrevétlenül” vegyülhessenek „a’ költő” világába”.

Feltűnő, hogy a magyar és német drámaszöveg eltéréseit egyébként akkurátusan lajstromozó recenzens nem említi Szemere néhány terjedelmileg kisebb, de koncepcionálisan nagy súlyú módosítását, sőt tagadja, hogy a fordító bizonyos elhagyásokon túl változtatott volna az eredetin. A folyóiratban álló drámaszövegen megfigyelhető változtatások közül kiemelendő, hogy a mű a szerző (és fordító) megjelölése nélkül szerepel, illeszkedve az *Élet és Literatura* szerkesztési gyakorlatához, melynek nyomán a peritextusok elhagyásával gyakran bizonytalanná válik a közölt szövegek státusa. A szakirodalom arra hívja fel a figyelmet, hogy a fordító igyekezett kiiktatni a szövegből a plebejus elemeket: a „nép” (Volk) helyett Szemerénél a „nemzetért” és „közjóért”, tehát a közösség elitet is magában foglaló egészéért hálnak meg a hősök, s a Zrínyi és tisztjei közti testvéries viszony távolság-

²¹ *ÉLit* 1826, 169. o.

tartóbbá válik.²² Az utóbbi módosítások jól magyarázhatók a fordítás elsődleges kontextusának ismeretében, tudniillik hogy egy arisztokrata társaság megbízásából, annak műkedvelő előadására készült. További visszatérő változtatás, hogy Szemere az osztrák uralkodóra vonatkozó „császár” (Kaiser) megjelölést rendszeresen „királyra” magyaráítja, ami adekvátan értelmezhető a hazai közjogi viszonyok tükrözéseként.²³ Ennél nagyobb horderejű módosítás, hogy sok helyütt – és dramaturgiailag hangsúlyos jelenetekben is – a fordító egyszerűen elhagyja az osztrák császár említését. Ez történik például Zrínyi utolsó nagy, katonáihoz intézett buzdító beszédében két alkalommal: az első helyen a haza – császár – szent hit magasztalt hármasából kimarad a császár, a másik helyen pedig a „haza” szó helyettesíti.²⁴ Még két példa a több lehetséges közül: Zrínyi az eredetiben a Gyula várát a töröknek önként feladó Kerecsényit a császár elárulásáért átkozza meg, Szemerénél viszont egyszerűen mint „átkozott gonoszt” szidalmazza.²⁵ Körnernél Zrínyi hadnagya, a fogságba esett és Szolimán elé hurcolt Vilacky utolsó szavával a „nagy császárra” kér áldást, míg Szemerénél az Ujlakya átkeresztelt hős ugyanitt „nemzetét” élte.²⁶ A császár szerepének csökkentése világosan jelzi, hogy Szemere a darab eredeti ideológiai karakterének mélyreható átformálására törekedett. A változtatás irányára a legszemléletesebb példa, hogy a színmű végén Juranics nem a birodalmi lobogót („Reichspanier”) lengeti, mint a körneri eredetiben, hanem a magyar nemzeti címerrel ellátott zászlót, s így a kirohanó Zrínyi kiáltása nem „Der Adler

²² Kovács Kálmán: Die Rezeption von Theodor Körners Zriny und die Konstruktion von nationalen Mythen, *Zagreber Germanistische Beiträge*, Beiheft 9, 2006, 117–118. o.

²³ Uo. 117. o.

²⁴ *ÉLit* 1826, 163–164. o. Szemere Körner-példánya, melyet az összevetésekhez használtam, megtalálható a Ráday-Gyűjteményben. Theodor Körner: *Dramatische Werke. Erstes Bändchen*. Macklot, Stuttgart, 1818. A *Zriny* az 1–143. oldalakon. (Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtára, 1-11417)

²⁵ *ÉLit* 1826, 162. o.

²⁶ *ÉLit* 1826, 118. o.

fliegt!” (Repül a sas! [tudniillik a császári zászló]), hanem „Győz a Hármashalom!”²⁷

Szemere igyekezete, hogy a magát elsősorban a császárért és a keresztény hitért feláldozó körneri Zrínyiből honvédő magyar nemzeti bajnokot faragjon, a szigetvári hős motivációját sem hagyja érintetlenül. Az a Kölcsey által is regisztrált és esztétikailag üdvösnek minősített változtatás, miszerint Szemere elhagyja a Bécs alatt gyülekező császári és szövetséges keresztény hadak enumerációját,²⁸ nemcsak azért jelentős, mert így elmarad egy a drámai hatás rovására menő eposzias epizód, hanem azért is, mert ezzel módosulnak Zrínyi cselekedetének mozgatói. E változtatás révén elmosódottabbá válik Szigetvár védelmének körneri oka és háttere (feltartani a török sereget, amíg összegyűlik a Bécset védeni képes szövetséges haderő), s így a keresztény Európa és a császári birodalom megóvása, a császár által parancsolt kitartás mindinkább az önfeláldozó nemzeti honvédelem színét nyerheti.

Ezen átdolgozások mértékének megítélésekor érdemes figyelembe venni a *Zrinyi* Petrichevich Horváth Dániel-féle, már évekkel korábban megjelent fordításváltozatát.²⁹ Megjegyzendő, hogy a korabeli drámafordításokban általános gyakorlat volt a magyarítás, vagyis a hazai viszonyokhoz igazító, a honi befogadást megkönnyítő módosítás,³⁰ de ezt a két fordítás igencsak eltérő mértékben valósítja meg. Petrichevich Horváth ugyanolyan természetességgel cseréli fel (noha nem mindenütt) a körneri „császárt” királyra, és hasonlóképpen magyarosítja a szereplők nevét, további tartalmi módosítása azonban nincs, és óvakodik attól, hogy bármilyen, a darab mélyszerkezetét vagy eszmeiségét érintő változtatással éljen.

²⁷ *ÉLit* 1826, 166. o.

²⁸ *ÉLit* 1826, 95. o.

²⁹ Theodor Körner: *Zrínyi, vitézi szomorú játék öt felvonásában*, fordította Petrichevich Horváth Dániel, Kolozsvár, Ref. Koll. betűivel, 1819.

³⁰ A kérdéskört többször érinti Kerényi Ferenc: *A régi magyar színpadon 1790–1849*. Magvető, Budapest, 1981.

A művön Szemere által eszközölt változtatások tendenciájának bemérését segíti továbbá a Körner-dráma primer eszmei kontextusának felismerése. Körner maga a Joseph Hormayr bécsi levéltári aligazgató köre által az osztrák birodalmi nacionalizmus reprezentánsainak tartott drámaírók egyike volt,³¹ akit a *Zriny* nagy sikerű bécsi bemutatója után néhány nappal császári királyi udvari-színházi költővé neveztek ki,³² s nem tekinthető véletlennek, hogy témául éppen a szigetvári hős történetét választotta, hiszen Zrínyi Miklós – Szent István és Hunyadi János társaságában – egyike volt annak a néhány magyar történelmi személyiségnek, akik osztatlan elismerésben részesülve kerültek be az osztrák összbirodalmi történeti narratívába.³³ Erre a szerepre olyan történeti figurák voltak alkalmasak, akik a Hormayr által „dicséretesnek” minősített „provinciális patriotizmuson” túlmenően jelképezték a „nagy egész” (a keresztény világ vagy/és a Habsburg birodalom) iránt táplált „még sokkal inkább dicséretes” érzelmeket is.³⁴ Maga Zrínyi egy ókori történeti párhuzam segítségével sorolódott

³¹ Kerényi Ferenc: Hagyomány és újítás az 1810-es évek magyar drámairodalmában, in Kulin Ferenc – Margócsy István (szerk.): *Klasszika és romantika között*. Szépirodalmi, Budapest, 1990, 99. o.

³² Heinrich Gusztáv: Körner Zrínyi-drámája, *Budapesti Szemle*, 1892, 71. k., 324. o.

³³ Vö. S. Varga Pál: *A nemzeti költészet csarnoka. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Balassi, Budapest, 2005, 203–204. o. Feltűnő, hogy a magyar irodalomtörténet-írás e tényre nem figyelve Toldy Ferenc nyomán milyen vehemenciával igyekezett Körner témaválasztása mögött más okokat találni, például ötletadóként tételezve Kisfaludy Károlyt, akivel Körner állítólag Bécsben ismerkedett meg. Elsőként: *Kisfaludy Károly minden munkái*, összevázolta Toldy Ferenc, Buda, 1831, X. köt. 246. o.

³⁴ „Provinzialpatriotismus ist natürlich und löblich, aber Nationalgeist, Gefühl fürs grosse Ganze ist noch weit löblicher”. Lásd Joseph Freyherr von Hormayr: *An die Leser des österreichischen Plutarch*, in uő.: *Österreichischer Plutarch, oder Leben und Bildnisse aller Regenten und der berühmtesten Feldherren, Staatsmänner, Gelehrten und Künstler des österreichischen Kaiserstaates*, Erstes Bändchen, Anton Doll, Wien, 1807, X–XI. (Az idegen nyelvű szövegeket itt és a továbbiakban saját fordításban idézem.)

be a birodalmi pantheonba, mely szerint ő a „magyar Leónidasz”.³⁵ Hormayr Zrínyi-életrajza az *Österreichischer Plutarch* című életrajzi gyűjteményben egy hosszas Leónidasz-biográfiával kezdődik, egyértelművé téve az analógia itteni jelentését: ahogyan a spártai király az összhellén ügy érdekében feláldozta magát a thermopülai szorosban – egy önmagában véve értelmetlen katonai akció révén lehetővé téve a görög városállamok felkészülését a perzsák elleni harcra –, úgy esett el Zrínyi Szigetvárnál a kereszténység és a birodalom védelmében.³⁶ A Körner-filológia felderítette, hogy Hormayr e szövege a *Zrinyi* forrásai közé tartozik,³⁷ mégpedig vélhetően nem csupán adattárként, hanem a mű alapeszméjének tekintetében is.

Összegezve megállapítható, hogy Szemere magyarítása alapvetően átformálta a Zrínyi-darab eszmeiségét, s az *Élet és Literatura* kontextusában az annak *Harmadik Részét* kitevő Kölcsey-recenzió kettős értékítélete a kétféle szövegváltozatnak szól: a recenzens a „körneri originált”³⁸ kárhoztatja, ám a magyar átdolgozásban előadott művel pontosan azt a hatást látja elérni, melyet a darabot megelőző közleményben a „czélerányos nemzeti játékszíntről” várt.³⁹ Kölcsey bírálata feltehetően cenzurális okokból nem veszi sorra Szemere szövegében az eredetitől különböző elemek közül azokat, amelyek a magyar közönség nemzeti érzelmeire különösen hatottak, s amelyekkel az *Élet és Literatura* olvasója – úgy is mint az előfizetői felhívással megszólított színházlátogató ember – amúgy is tisztában lehetett. Ez az odaértett elsődleges kontextus azonban az utókorban radikálisan

³⁵ „Graf Niklas Zrini ist der ungrische Leonidas.” Lásd Joseph Freyherr von Hormayr: Niklas Graf von Zrini, in Uő: *Österreichischer Plutarch*, 95. o.)

³⁶ Joseph Freyherr von Hormayr: Niklas Graf von Zrini, in Uő: *Österreichischer Plutarch*, 91–108. o.

³⁷ A filológiai kapcsolatot kimutatta Heinrich Gusztáv: Körner Zrínyi-drámája, *Budapesti Szemle*, 1892, 71. k., 321–344. o. és Arthur Weber: Kleine Beiträge zur deutschen Literatur. Theodor Körner und seine Beziehungen zu Ungarn, *Ungarische Rundschau*, 1914, 1. H., 235. o.

³⁸ *ÉLit* 1826, 188. o.

³⁹ *ÉLit* 1826, 59. o.

levált a Kölcsey-tanulmányról, problémát okozva a benne érvényesülő kettős látásmód megítélésében.⁴⁰ E kontextus vonatkozásában nem érdektelen, hogy van egy korabeli szépirodalmi dokumentuma is a Zrínyi-dráma német eredetije és a Szemere-fordítás hatása közti eltérésnek: Kisfaludy Sándor *Az elmés özvegy* című vígjátéka, melyben a gazdag fiatal özvegy úgy teszi próbára hazafiság szempontjából udvarlóit, hogy kikéri véleményüket a *Zrínyi* német és magyar változatáról. A kozmopolita és haszonleső Kénkövnynek a német eredeti tetszik jobban, míg a jó magyar Alkonyi „a’ kellemes ajakú Szemere fordította” változatért rajong, s ezzel elnyeri a hölgy kezét.⁴¹

Mindezen megfontolások alapján nem jogosulatlan az 1826-os *Élet és Literaturában* a Zrínyi-dráma és az azt közrefogó Kölcsey-tanulmányok együttesének olyasfajta jelentést tulajdonítani, hogy a folyóirat Szemere drámaszövegét a nemzeti színjáték mintapéldányaként kívánja felmutatni. A szerkesztői koncepcióból fakad, hogy ez a szándék nem mutatkozik meg teljesen explicit módon. A redakció mottóban jelzett alapelve, mely szerint nem szándékoznak „mindent elmondani”, s amit elmondanak, azt is csak azért, hogy „az Olvasó gondolkodásra ébresztessék”,⁴² egy korábbi elemzésem következtése szerint a Francis Bacon munkásságához kötődő aforisztikus filozofálás hagyományába illeszkedik.⁴³ Az aforisztikus kifejezésmód

⁴⁰ Vö. S. Varga Pál okfejtésével: „Mint ismeretes, Kölcseyt megérintette az a hatás, amelyet az osztrák [sic!] költőnek a magyar nemzeti történelem nagy alakjáról alkotott műve kelthet, de nemcsak az nem jutott eszébe, hogy ez a mű az összbírodalmi történeti narratíva jegyében született, de még a kezdeti hazafias érzelmeket is hamar és határozottan elhárította, megállapítván, hogy Körner műve mint dráma elhibázott alkotás.” S. Varga Pál: *A nemzeti költészet csarnokai*, 206. o.

⁴¹ Kisfaludy Sándor: *Az elmés özvegy. Víg játék egy felvonásban*, in *Kisfaludy Sándor minden munkái*, kiadja Angyal Dávid, 6. köt, Franklin Társulat, Budapest, 1892, 3–55. o., i. h.: 46. A korban kéziratban maradt vígjáték keletkezési ideje bizonytalan.

⁴² Vö. a folyóirat mottójával: *ÉLit* 1826, 3.

⁴³ Lásd Fórizs: Kontextusok az *Élet és Literatura* szerkesztői önértelmezéseihez.

Bacon esetében a merev rendszerben való gondolkodás elutasításával jár, ami azonban nem jelenti azt, hogy egy ilyen szellemben összeállított gyűjteményben az egyes szövegegységek önmagukba záródva, különösebb összefüggés nélkül sorjáznának egymás után, mint például Hippokratész bölcséleti aforizmái. Ehelyett Bacon *Sylva sylvarum* című posztumusz műve a tág értelemben vett aforisztikusság egy másik ókori mintáját éleszti fel, a statiusi silva műfaját, amelyről a mű kiadója – utalva a latin „silva” egyik jelentésére – azt írja előszavában, hogy itt az emberi elme nem érzi magát „teljesen elveszve a tapasztalás végtelen erdejében”, s hogy a szerző a közölt „részleteket” ugyan nem szervezte „szabatos rendszerbe”, de „a figyelmes szemlélő meg fogja találni a köztük lévő titkos rendet”.⁴⁴

Ha az *Élet és Literaturát* ilyen jellegű összeállításnak tekintjük, akkor anélkül tulajdoníthatunk a gyűjteménynek szerkesztői intenciót, hogy ezzel egyúttal az olvasót normatív módon befolyásoló szándékot lepleznénk le. A szerkesztők a Zrínyi vonatkozásában is az olvasóra bízák, hogy levonja a maga következtetését a darab státusával kapcsolatban, nincs kimondva, vagy pontosabban végigmondva, hogy miként viszonyul ez a színmű a nemzeti játékszín eszményéhez, de a két Kölcsey-tanulmány szomszédsága mégiscsak megszab bizonyos olvasatokat, sugallja azt a baconi „titkos rendet”, amelyet a mintegy társszerkesztővé emelt olvasónak kell újra megtalálnia.

---

⁴⁴ Willam Rawley: To the Reader, in Francis Bacon: *Sylva sylvarum, or, A Natural History, in ten Centuries*. published after the Authors Death by Willam Rawley, London, J. R. for Willam Lee, 1670, o. n.